

Boplats vid Hardansen

ARKEOLOGISK UTREDNING I ÖSTRA DELEN AV FORS GOLFBANA

Årsta 1:4, Västerhaninge socken, Haninge kommun,

Södermanland

Karin Beckman-Thoor

Boplats vid Hardansen

ARKEOLOGISK UTREDNING I ÖSTRA DELEN AV FORS GOLFBANA

ÅRSTA 1:4

VÄSTERHANINGE SOCKEN

HANINGE KOMMUN

SÖDERMANLAND

Karin Beckman-Thoor

Tidsperioder

Yngre stenålder/neolitikum – ca 4000 –1800 f. Kr

Bronsålder – 1800 – 500 f.Kr

Järnålder – 500 f. Kr –1050 e. Kr

Äldre järnålder – 500 f. Kr – 500 e. Kr

Yngre järnålder – 500 – 1050 e. Kr

Medeltid – 1050 – 1527 e. Kr

Efterreformatorisk tid – från 1527 e. Kr och framåt

Senare tid – 1800 - och 1900-talen

Förkortningar och begrepp

Fornsök – sökapplikation över fornlämningar vid Riksantikvarieämbetet

Fornreg – Riksantikvarieämbetets fornminnesregistrering

ISOF, NAU – Institutionen för språk och folkminnen vid Uppsala universitet, Namnarkivet med digitalt ortnamnsarkiv

KMR – Kulturmiljöregistret vid Riksantikvarieämbetet

RAK – Rikets allmänna kartarkiv

LMS – Lantmäteristyrelsens kartarkiv

RAÄ – Riksantikvarieämbetet

Löpnr – det nummer som lämningen får i Fornreg och Forsök.

SHM – Statens historiska museum med digitala arkiv över samlingar

© **KRAKA KULTURMILJÖ AB 2021**

Kraka kulturmiljö rapport 2021:3

KRAKA KULTURMILJÖ AB

Johan Skyttes väg 232

125 34 Älvsjö

E-post: krakakulturmiljo@gmail.com

Omslag: Sandsten med slipyor och ränna, påminner något om en s.k. "steingeräte mit rille", vilka oftast är mer klubbformade.

Eventuellt kan det vara en slipsten i sandsten som gjorts om till sänke.

Foto: Samtliga foton har tagits av Karin Beckman-Thoor, om inte annat anges.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet medgivande R172_130051

Tryck: Kraka kulturmiljö

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	6
Målsättning	6
Metod och genomförande	7
Kulturlandskap.....	7
Resultat	8
En ny boplats	10
Utvärdering	11
Administrativa uppgifter	12
Referenser	12
Bilagor	13
Bilaga 1. Objekttabell.....	13
Bilaga 2. Schakttabell.....	14

Sammanfattning

Inför en ny detaljplan i den östra delen av Fors golfbana, invid en plats som benämns Hardansen, har det utförts en arkeologisk utredning som omfattat såväl inventering som utredningsgrävning.

Vid utredningen noterades sammanlagt fem objekt, fyra boplatslägen och ett sentida röjningsröse. Boplatslägenas status fastställdes genom utredningsgrävning. Ett av lägena visade sig rymma en boplat som hör hemma i slutet av yngre stenålder till äldre bronsålder. Den utgör fornlämning och har fått nummer L2021:4164 i kulturmiljöregistret.

Övriga tre boplatslägen uppvisade inga fynd eller anläggningar och utgör inte fornlämning.

Fig. 1. Objekt 1 / L2021:4164, schakt 3. Anette Färjare mäter in schakt, skärvtenskongcentrationer och ett fynd av en löpare. I bakgrunden, i söder, anas golfbanans öppna gräsmattor. Vy mot S.

Inledning

Det har utförts en arkeologisk utredning inför en ny detaljplan inom Årsta 1:4 i Västerhaninge socken, öster om vägen till Årsta havsbad.

Arbetet har beställts av Länsstyrelsen i Stockholms län efter beslut enligt 2 kap. 11 § KML (Kulturmiljölagen) och bekostats av Haninge kommun. Uppdraget har dnr: 431-25762-2021. Fältarbetet omfattade inventering och utredningsgrävning och utfördes i juni och juli 2021.

Utredningen avser en utvidgning av ett pågående detaljplanearbete och kan ses som en fortsättning på de arkeologiska utredningar som Kraka kulturmiljö utförde 2019 och 2020 inom de västra delarna av Fors golfbana (se Beckman-Thoor 2019 och 2020).

Karin Beckman-Thoor, Kraka kulturmiljö, har ansvarat för arbetet och ställt samman rapporten. I fältarbetet deltog Anette Färjare, Eldrun kulturmiljö.

Målsättning

Syftet med den arkeologiska utredningen är att fastställa fornlämning. Det har också ingått att notera och beskriva övriga kulturhistoriska lämningar.

Det övergripande målet är att fornlämningar ska bevaras och att planarbetet ska undvika dem så långt det är möjligt.

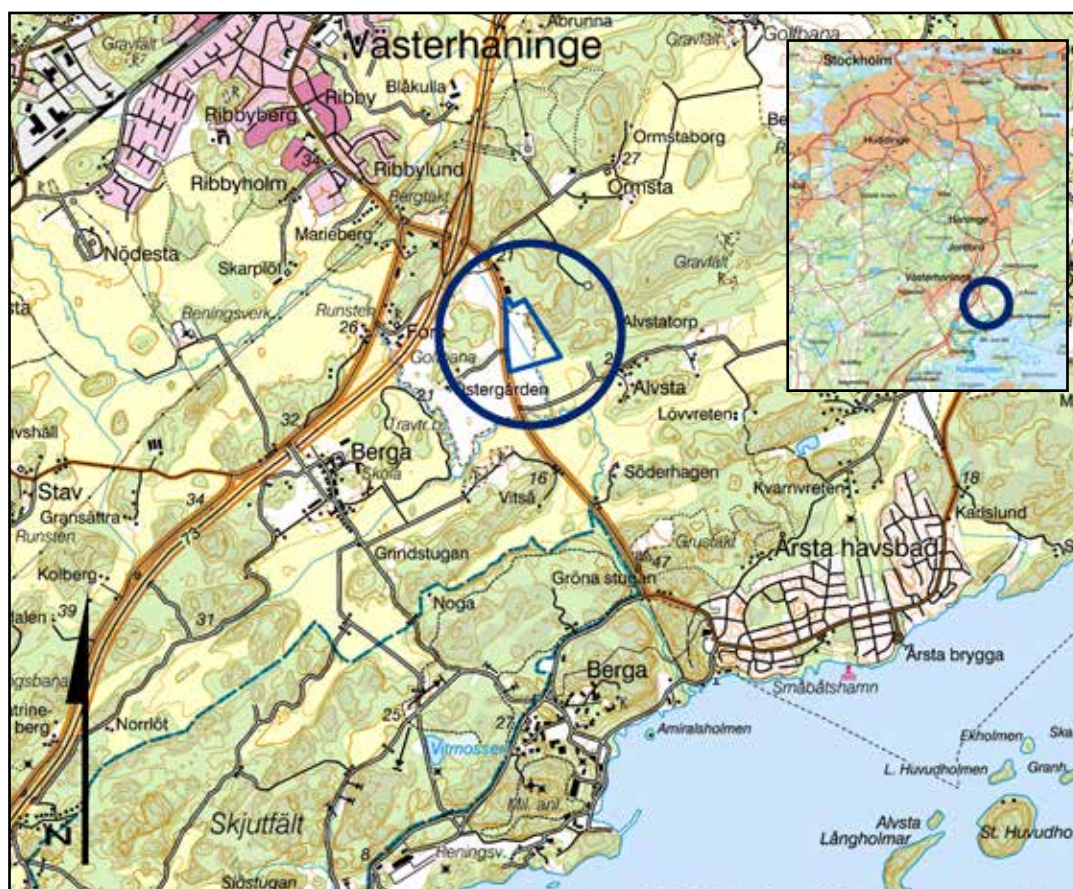

Fig. 2. Inom den blå markeringen har det utförts en arkeologisk utredning inför en ny detaljplan. Området ligger sydost om Västerhaninge i Haninge kommun, söder om Stockholm. Området ligger till stora delar inom Fors golfbana. Digitala topografiska kartan, skala 1:50 000.

Metod och genomförande

Arbetet inleddes med en bakgrundsstudie som omfattade:

- en begränsad arkiv- och litteraturstudie utifrån digitala arkiv vid Riksantikvarieämbetet såsom Kulturmiljöregistret och Forndok.
- kartstudier av strandlinjer, historiska kartor med mera.

Fältarbetet omfattade två delar:

- inventering och besiktning av intilliggande fornlämningar.
- utredningsgrävning utförd med grävmaskin i syfte att fastställa status inom de boplatslägen som noterats. Schakten grävdes skiktvis ner till fyndförande alternativt orörd nivå för att sedan läggas igen. Tre objekt som ej gick att nå med maskin prövades genom handgrävda provgropar. Påträffade anläggningar beskrevs kort i schakttabellen. De mättes in med GPS-RTK och beskrevs enligt praxis.

Kulturlandskap

Utredningsområdet består av en skogsklädd bergshöjd i öster och ett låglänt område i väster, brukat som åkermark fram tills att det etablerades en golfbana i området under sent 1900-tal.

Området ligger på 15 och 30 meter över havet. Det innebär att bergshöjden i öster torrlades av landhöjningen i slutet av yngre stenålder, runt 2 500 f. Kr medan den västra delen torrlades under bronsålder mellan 1 500 och 1000 f. Kr. Området hade nära havskontakt fram till början av järnålder, cirka 500 f. Kr. I närområdet finns ett stort antal fornlämningar från stenålder och framåt.

Under historisk tid har området hört till Fors by, den östra kanten på berget har hört till Ormsta. Bergshöjden har varit skogsmark fram till idag. Den västra, lägre, delen var ängsmark fram till slutet av 1700-talet, enligt storskifteskartan från 1778. År 1861 visar laga-skifteskartan att området är uppodlat. En mer utförlig genomgång av områdets kulturhistoriska bakgrund finns i tidigare utredningar (Beckman-Thoor 2019 och 2020)

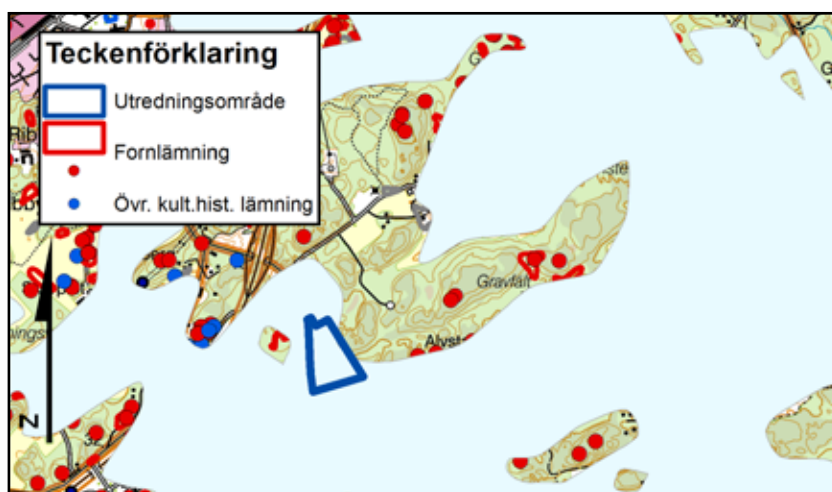

Fig. 3. Kartbilden visar strandnivån 2 500 f. Kr. i slutet av stenåldern då den östra delen av utredningsområdet började torrläggas. Topografiska kartan med strandlinjekarta från SGU, skala 1:50 000.

Hardansen - ett bortglömt ortnamn

På ekonomiska kartans blad från år 1951 står namnet Hardansen i den västra delen av utredningsområdet. Namnet finns inte med på några andra kartor. Däremot så går det att hitta namnet i Isofs (ortnamnsarkivets) digitala arkiv. Där beskrivs Hardansen som en äng inom Fors Östergård. Uppgiften kommer från N. Lindqvist år 1909.

I kulturmiljölagen nämns ortnamn och deras betydelse. Där lyfts också fram att äldre namn ska värnas.

Resultat

Utredningen har resulterat i en ny fornlämning, objekt 1 /L2021:4164, i form av en boplat. I övrigt noterades tre boplatlägen, vilka ej är fornlämning och ett sentida röjningsröse.

Här följer en kort beskrivning av utredningens resultat och områdets lämningar, se figur 5.

Arbetet inleddes med en inventering varvid området besiktigades noggrant och provstick gjordes med jordsond för att kontrollera jordarten i området. Inom golfbanan fanns ett impediment, en tidigare åkerholme, med berghällar som studerades i syfte att se om det fanns några skålgropar i området. Vid inventeringen noterades fyra boplatlägen, objekt 1 - 4, och ett sentida röjningsröse, objekt 5, i kanten av den öppna marken.

Nästa moment avsåg utredningsgrävning i syfte att fastställa status hos boplatslägena som hade bedömts som möjliga fornlämningar.

Objekt 1/ L2021:4164, kontrollerades med sammanlagt 14 schakt, grävda med maskin. I sju schakt framkom anläggningar, såsom störhål, skärvtenskongcentrationer och någon härd. Boplaten ligger på 15 till 25 meter över havet.

Inom boplaten, spritt i olika schakt i olika delar av boplaten noterades en fasetterad löpare, två knackstenar, en kvartsslagingsplats och en sandsten med slipyta och en inhuggen ränna runtom. Stenen påminner något om en så kallad ”steingeräte mit rille”, ett klubbliknande verktyg som brukar dateras till äldre bronsålder. Stenen kan också vara en slipsten som fått en sekundär användning som sänke, se omslagsbild, figur 1, 4 och 6.

Vi schaktade inte inom golfbanans utslagningsplats utan placerade schakten (schakt 3 och 5) så att de låg så nära greenen som möjligt, för att undvika skador på greenen. Boplaten antas sträcka sig över greenen.

Fig. 4. Fasetterad löpare påträffad i schakt 3 inom objekt 1 / L2021:4164. I schaktet framkom även ett kvartssavslag, nertill till höger i bild, samt två störhål och några skärvtenskongcentrationer.

I öster, på en bergshöjd noterades tre små boplatslägen, objekt 2, 3 och 4, på en nivå av 30 meter över havet. De bestod av små ytor mellan skyddande bergklackar.

De gick ej att nå med maskin och prövades genom att det togs upp mellan tre och fem handgrävda provgropar inom respektive läge. Samtliga provgropar visade endast på hållmark, svallad morän och grus. Det framkom inget av antikvariskt intresse och boplatslägena kunde avskrivas.

I gränsen mellan skogsmarken och den öppna gräsmarken påträffades ett röjningsröse som bestod av odlingssten och jord. Det bedömdes vara sentida och har ej registrerats i Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister, utan nämns endast här i rapporten för att det inte ska finnas någon risk att det sammanblandas med en fornlämning.

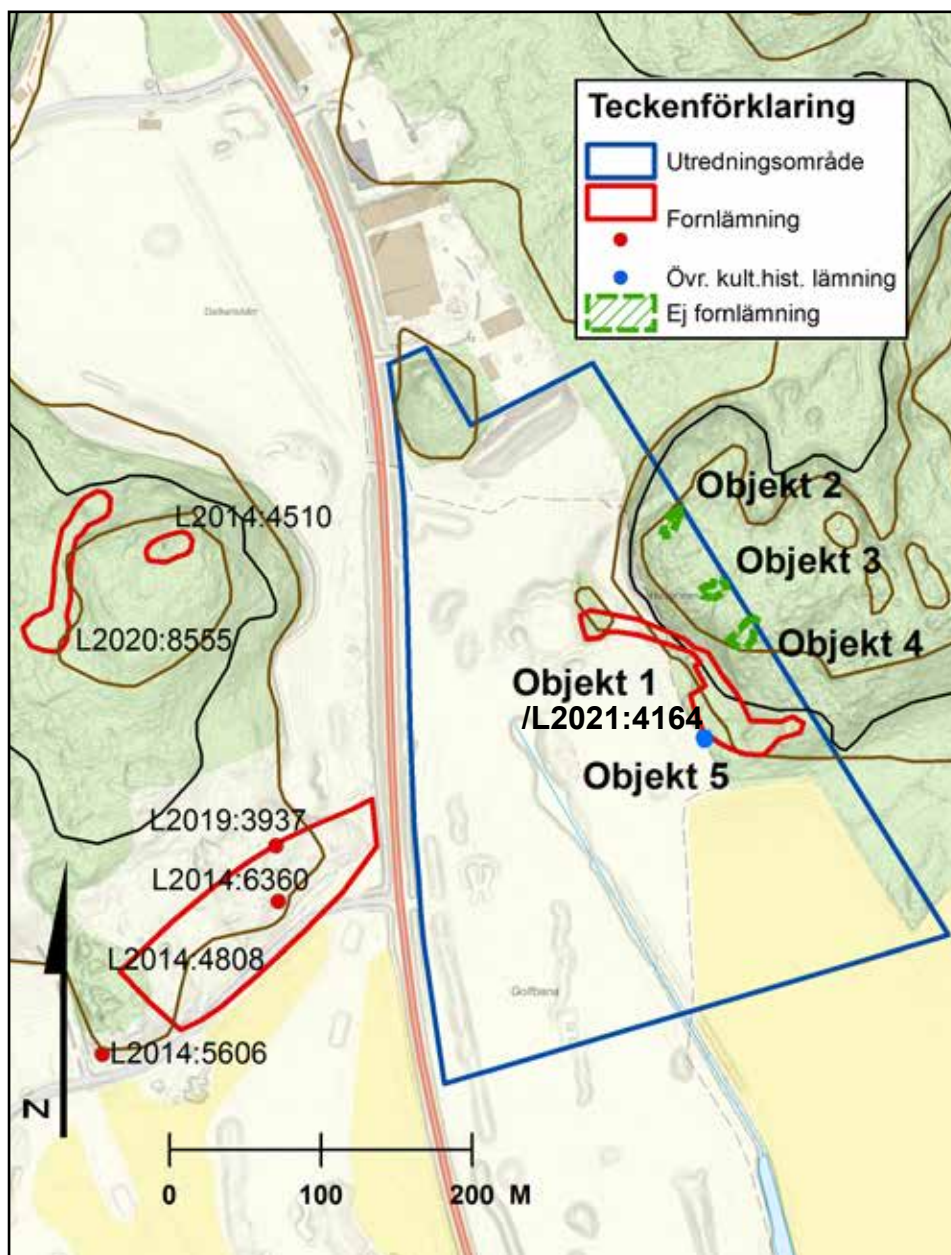

Fig. 5. Karta över utredningens resultat med utredningsgrävda objekt och intilliggande fornlämningar. Av de fem noterade objekten utgjorde objekt 1 / L2021:4164 en fornlämning. Digitala webbkartan skala 1:5 000.

En ny boplats

Vid utredningen framkom en boplats, objekt 1 / L2021:4164, som sträcker sig från ett impediment i golfbanan, en tidigare åkerholme, till nersidan av en bergshöjd. Den ligger på nivåer från 15 till drygt 25 meter över havet och består av en kort sluttning mellan ett högt berg i öster och en låglänt åkermark / golfbana i väster. Inom ett område av cirka 160 meter har det noterats olika fynd och anläggningar som visar att det finns en boplats i området.

Fynden varierar och omfattar en löpare, slagen kvarts av god kvalitet och en sandsten med inhuggen ränna runt om, liknande en ”steingeräte mit rille”. Antalet anläggningar var förhållandevis stort för att ha kommit fram i ett så tidigt skede som en arkeologisk utredning. Det noterades störhål, en härd och flera skärvtenskonzentrationer, till det kommer en slagplats för kvarts.

Skärvtensmaterialet låg i små koncentrationer och härden var relativt liten, med små skärviga och skörbrända stenar samt spridd sot. När det gäller fynden så är det intressant att notera att det framkom inte keramik, ej heller någon bränd lera, vilket är vanligt på yngre bronsåldersboplatser.

Området för boplatzen torrlades genom landhöjningen mellan 2 000 och 1 500 f. Kr. Den östra delen bildade land redan under yngre stenålder och den västra delen torrlades under äldre bronsålder.

Landhöjningen, anläggningarnas karaktär och fynden talar för att boplatzen hör hemma i slutet av yngre stenålder och äldre bronsålder. I närområdet i väster, se figur 5, finns två boplatser, L2020:8555 som ligger på 25 till 30 meter över havet. Inom denna boplats noterades kvartsavslag, ett sänke med en ränna, skärvtenskonzentrationer och keramik. Boplatzen daterades preliminärt till yngre stenålder (Beckman-Thoor 2020).

Något söder om denna på 15 till 20 meter över havet finns ytterligare en boplats, L2014:4808, som följer sydsluttningen av en långsmal höjdygg. Liksom den nu påträffade boplatzen vänder den sig mot området för en forntida havsvik i söder. Dateringen av denna boplats är mer osäker,

Fig. 6. Inom objekt 1 / L2021:4164, schakt 6, framkom en slagplats för kvarts med ett stort råämne, ca 0,3 dm stort och flera avslag intill.

den uppvisade allmänna förhistoriska fynd och återfinns i en miljö med spridda skålgropar som anger att boplatserna kan höra hemma i bronsålder (Lindgren & Åqvist 1991).

Tillsammans med de tidigare kända boplatserna förstärker den nu påträffade boplatserna bilden av ett kontinuerligt nyttjat område runt en forntida havsvik. Boplatserna kan ha varit i bruk samtidigt eller till delar följt på varandra tidsmässigt utmed den tillbakadragande havsviken.

Utvärdering

Inventering och utredningsgrävning utfördes under högsommaren då vädret var varmt. Ett objekt utredningsgrävdes med maskin, där ett mindre område undantogs då det låg mitt i en golfgreen. I schakt på ömse sidor om greenen noterades fornlämning varför det mellanliggande området antogs ingå i boplatserna. Avståndet mellan schakten var inte särskilt långt.

Tre boplatslägen var inte åtkomliga med maskin utan utredningsgrävdes för hand. Vi tog upp tre, fyra och fem stycken rutor, 1 - 2 m² stora. De placerades ut så att de representerade den tänkbara boplatsytan. I området var ett tjockt lager av blåbärsris och vid rutgrävningen visade det sig att marken till stora delar bestod av hållmark, grov morän och grusiga fickor. Det framkom inget av antikvariskt intresse på höjden.

Sammantaget gick utredningsgrävningarna bra och det identifierades en boplats vilket är ett gott resultat. Den arkeologiska utredningen har uppfyllt sitt syfte.

Fig. 7. Objekt 3 bestod av en skålad yta omgiven av låga bergsryggar. Området provades med tre provgropar, grävda för hand. Samtliga var fyndtomma. På bilden syns Anette Förjare mäta in en provgrop. Vy mot V.

Referenser

Beckman-Thoor, K. 2019. Hällristningar och gravar vid Fors. Arkeologisk utredning etapp 1 inför ny detaljplan. Årsta 1:4, Västerhaninge socken, Haninge kommun. Södermanland. Kraka kulturmiljö rapport 2019:6.

Beckman-Thoor, K. 2020. Boplatser vid Fors golfbana. Arkeologisk utredning etapp 2. Årsta 1:4, Västerhaninge socken, Haninge kommun. Södermanland. Kraka kulturmiljö rapport 2020:7.

Lindgren, C & Åqvist, C. 1991. RAÄ rapport, dnr: 2415/91. Södermanland, Väster- och Österhaninge sn, Väg 73, Jordbro-Fors. Arkeologisk utredning etapp I. Otryckt rapport i ATA.

LM – Lantmäteriets digitala register över historiska kartor Rikets allmänna kartverks arkiv

Häradskarta, Västerhaninge, år 1901-06, J112-67-5
Ekonomiska kartans blad 1951 10I1g, Västerhaninge

Lantmäterimyndigheternas arkiv

Fors, storskifte år1778. Akt:01-väs-34
Fors, laga skifte år1861. Akt:01-väs-135

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens beteckning: 431-25762-2021

Beställare: Länsstyrelsen i Stockholms län

LSTs beslutsdatum: 2021-05-18

Företag: Haninge kommun

Landskap: Södermanland

Län: Stockholms län

Kommun: Haninge

Socken: Väster-Haninge

Fastighet: Årsta 1:4

Höjd över havet: Ca 15 - 25 meter över havet

Fornlämningar: L2020:4164.

Typ av undersökning: Arkeologisk utredning

Undersökningsperiod: 21 juni - 7 juli 2021

Koordinatsystem: Swereff 99 TM

Inmätningmetod: GPS-RTK

Undersökare: Kraka kulturmiljö AB
krakakulturmiljo@gmail.com

Ansvarig projektledare: Karin Beckman-Thoor

Krakas beteckning: 2021-4-STHLM-Haninge-Årsta 1:4, Hardansen AU

Uppdragsnr i Fornreg: 202100676

Fynd: Samtliga fynd fotograferades och återdeponerades.

Dokument.material: Allt dokument. material ingår i rapporten.

Bilagor

Bilaga 1. Objekttabell

Obj.nr / Löpnr.	Lämningsstyp	Beskrivning	Antikvarisk bedömning
1 / L2021:4164	Boplats	Boplats, 160x10-30 m stort (NV-SO), består av åkerholme, avsatser och sluttningar mot SV. Gräsmark, golfbana, lövskog. 15-25 m ö.h. I området grävdes 14 schakt, sju uppvisade fornlämning.	Fornlämning
2	Boplatsläge	Boplatsläge, 25x10 m stort (NNO-SSV), består av NV-vänd hylla på berg. Skyddat. Skogsmark. 30 m ö.h. I området grävdes fyra provgropar, samtliga var fyndtomma.	Ej fornlämning
3	Boplatsläge	Boplatsläge, 20x10 m stort (NNO-SSV), består av svagt V-sluttande sänka mellan berg, mycket skyddat läge. Skogsmark. 30 m ö.h. I området grävdes tre provgropar, samtliga var fyndtomma.	Ej fornlämning
4	Boplatsläge	Boplatsläge, 30x15 m stort (NO-SV), består av skålad yta på bergskrön. Skyddat. Skogsmark. 30 m ö.h. I området grävdes fem provgropar, samtliga var fyndtomma.	Ej fornlämning
5	Röjningsröse, sentida	Röjningsröse, sentida, 3x2,5 och 0,3 m h. Påförd jord i sen tid. 0,1-0,5 st stenar. Resultat av 1900-talsodling. Har ej registrerats i Kulturmiljöregistret då det är uppenbart sentida.	Övrig kult.hist lämning

Bilaga 2. Schakttabell

Schakt	Mått	Beskrivning	Anmärkning	Antikv_bed
Objekt 1 / L2021:4164				
1	1,5x1,1/0,3	Torv, mylla, sand, håll.	Skärvsten i myllan, enstaka längre ned.	
2	6x1,1/0,4-5	Torv, stenpackning 0,35, sand, grus.	Stenpackning av huvudsakligen stora skarpkantade stenar. Enstaka bra skärvstenar.	
3	10x1,1-2/0,2-0,35	Torv, sandig mjäla.	Spridd skärvsten och i koncentrationer. 2 störhål, kvartsavslag, löpare/knacksten.	Fornlämning
4	3x1,1/0,2	Omrört	Invid grustäkt, stört.	
5	3x1,1/0,15	Torv, sandig mjäla.	Mörkfärgningar, skärvstenskoncentrationer, kvartsbit.	Fornlämning
6	6x1,1/0,2-0,25	Torv, sand, mjälig sand.	Kvartsbearbetning, slagplats, hård.	Fornlämning
7	8x1,1/0,25	Torv, mylla 0,1 m, siltig stenig morän.		
8	7x1,1/0,25-0,35	Torv, stenig morän.	Mörkfärgning med skärvsten. Spridd skärvsten i de nedre lagren.	Fornlämning
9	7x1,1/0,5	Torv, stenrikt, sandig morän.	Enstaka skärviga stenar.	Fornlämning
10	5x1,5-3/0,15	Torv, sandig mylla, håll i Ö.	Sandsten med slipyor och ränna, kvartskärna, kvartsavslag.	Fornlämning
11	4x1,1/0,4	Torv, mjälig, sandig morän.	Några spridda skärviga stenar.	
12	10x1,1/0,3	Torv, odlingslager, 0,12, sandig mjäla.	I botten är koncentrationer av skärvsten samt spridd skärvsten.	Fornlämning
13	3x1,1/0,25	Torv, sand, håll i N.		
14	5x1,1/0,3	Torv, odlingslager, lera.		
Objekt 2				
15	1x1/0,15	Torv, håll.		
16	1x1/0,1	Torv, håll.		
17	1x1/0,2	Torv, håll.		
18	1x1/0,4	Torv, grusig frostprängd sten, håll i Ö.		
Objekt 3				
19	1x1/0,2	Torv, sandig grus.		
20	2x1/0,25	Torv, sandig o grus.		
21	1,5x1/0,25	Torv, mjäligt, stenrikt.	Stor rot.	
Objekt 4				
22	0,75x0,75/0,2	Torv, grusig sand.		
23	1x0,5/0,2	Torv, sandig mjäla	Spräckst sten.	
24	0,5x0,5/0,15	Torv, håll.		
25	0,5x0,5/0,15	Torv, tunnt gruslager på håll.		
26	1x0,5/0,15	Torv med blåbärsris följt av håll.		

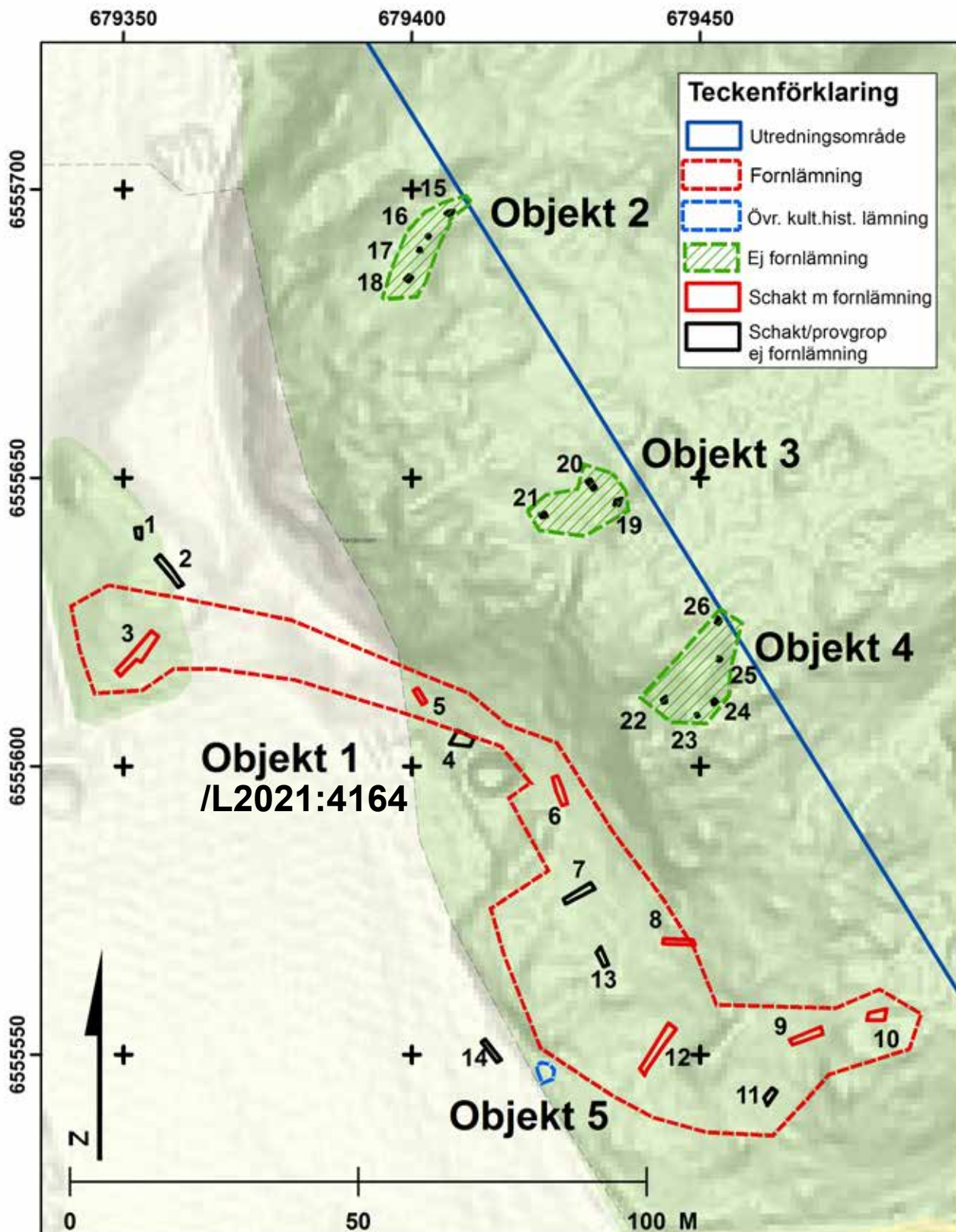

Fig. 8 Schaktplan över objekt 1/L2021:4164, 2, 3 och 4. Skala 1:1 000.

